

BİGADIÇ ŞEHİRİ'NİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ Spatial Growth of Bigadic City (Province of Balıkesir)

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYDIN

*Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Anabilim
Dalı, E-posta: iaydin@balikesir.edu.tr*

Sevil YILMAZOĞLU

*Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
E-posta: yilmazoglusevil@yahoo.com.tr*

ÖZET

Bigadiç şehri, tarihi geçmişi oldukça eski olan bir yerleşmedir. Şehir, aynı ismi taşıyan ovanın doğu kenarında, Alaçam Dağı'nın da batı eteklerinde kurulmuştur.

Bigadiç Şehri'nin çekirdeğini oluşturan Cami, Orta ve Çavuş mahalleleri, Bigadiç Kalesi'nin çevresinde yer alır. Şehrin merkezindeki Bigadiç Kalesi, 155.000 m²'lik alana sahip olup, sit alanıdır ve imara kapalıdır. Nüfusu artan Bigadiç, zamanla bu çekirdek (nüve) mahallelerden çevreye doğru bir gelişim göstermiştir. Mahalle sayısını günümüze kadar 9'a çıkaran Bigadiç'in mekânsal gelişimi genel olarak kuzey-güney yönlü olmuştur. Şehrin içerisinden geçen Bursa-Balıkesir-İzmir karayolu, şehri güneye doğru geliştirmiştir. Şehrin doğusunda Alaçam Dağı etekleri, güney, batı ve kuzeybatısında yer alan tarım toprakları şehrin bu yönlere doğru olan mekânsal gelişimini sınırlamıştır.

Bigadiç ilçe merkezinin 12 km kadar kuzeyinde Türkiye'nin zengin bor yataklarının işletmeye açılması kentin gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bor madeni işletmelerinde 1970-1980'li yıllarda 3.000 kişi istihdam edilmiştir. Ancak maden işletmelerinin açık işletmeye dönmesi ve maden işletme teknolojisindeki gelişmeler, madende çalışan sayısını 280-300'e düşürmüştür. Şehrin içerisinden kuzey-güney yönlü geçen Bursa-Balıkesir-İzmir karayolunun 1983 yılında daha batıdaki Akhisar istikametine kaydırılması şehrin ulaşım fonksiyonu cazibesini azaltmıştır. Yapımı devam eden ve şehrin güneyinden geçen Bursa-Balıkesir-Uşak çevre yolunun tamamlanması, şehrin mekânsal gelişimine ve kentsel fonksiyonların evrimine etki edecektir. Yakın gelecekte şehrin mekânsal gelişiminin doğuya ve güneyden geçen bu yola doğru olması planlanmıştır.

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

Anahtar kelimeler: Şehir, mekânsal gelişim, doğal çevre, beşeri çevre, tarımsal alan.

ABSTRACT

Bigadiç town is a settlement with quite old history. City, on the eastern edge of the plain of Bigadic whice has the same name with city, was established in the western outskirts of the Alacam Mountain.

The Cami, Orta and Çavuş neighbourhoods forming the town centre are located around the Bigadiç Castle. Bigadiç Castle in town centre with an area of 155.000 m² is a protected area and is closed zoning area. Its population increasing over time, Bigadic showed a development from this core towards the periphery neighborhoods. Present neighbourhood number in Bigadiç is 9 and spatial growth has extended north-south direction. The Alaçam Mount on the east and the agricultural area on the west and north have limited the extention of the town to those directions.

The putting into operetaion of the rich boron mineral reserve in Turkey 12 km to north of Bigadiç, has an important effect on the development of the town. Between 1970-1980 3.000 people were employed in boron mining. But with the turn to strip mining and technological developments in mining, employe number decreased to 280-300. In 1983, The Bursa-Balıkesir- İzmir highway that used to pass through the town from north to south, has been moved to Akhisar on the east direction causing to decrease the importance of the town in transportation. The Bursa-Balıkesir-Uşak freeway, that passes from the south of the town and is stil in construction, will affect the spatial growth and the evolution of urban functions. In the near future, the spatial growth of the town is planned towards to east and towards this freeway.

Keywords: *Town, spatial growth, natural environment, humane environment agricultural area.*

1. Giriş

Şehirler, en büyük yerleşim birimleridir. Temel olarak tarım dışı ekonomik faaliyetlerin hâkim olduğu yerleşmeler şehir olarak kabul edilse de, tüm araştırmacıların aynı kelimelerle ifade ettiği ortak bir şehir tanımı bulunmamaktadır (Atalay, 2005, Doğanay, 1994, Göney, 1995, Keleş, 1980, Tümertekin ve Özgüç, 1998) . “...Şehirler, aralarında idari, dinsel, ticari, sınai, toptancılık ve perakendecilik, ulaşım ve iletişim,

eğlence, eğitim ve korunma hizmetleri de olan çok çeşitli hizmetler sunarlar...” (Tümertekin ve Özgüç, 1998; 412).

Kent; doğal çevre, insan ve onun etkinlikleriyle oluşan organize bir yerleşim birimidir. Kentin varlığı ve gelişme süreci, daha çok doğal çevre bileşenlerinin sağladığı olanaklara bağlıdır. Bununla birlikte, kentsel gelişim ve kentsel büyümede tarihsel ve kültürel etkenlerin de rolü vardır. Başka bir anlatımla; kentsel alan ve çevresine ait jeomorfoloji, uygun iklim koşulları, verimli topraklar ve su kaynaklarının insan yaşamı ve etkinlikleri üzerinde olumlu etkilere sahip olması, kentsel varlığın ve gelişme sürecinin temel bileşenleridir (Karadağ ve Koçman, 2007).

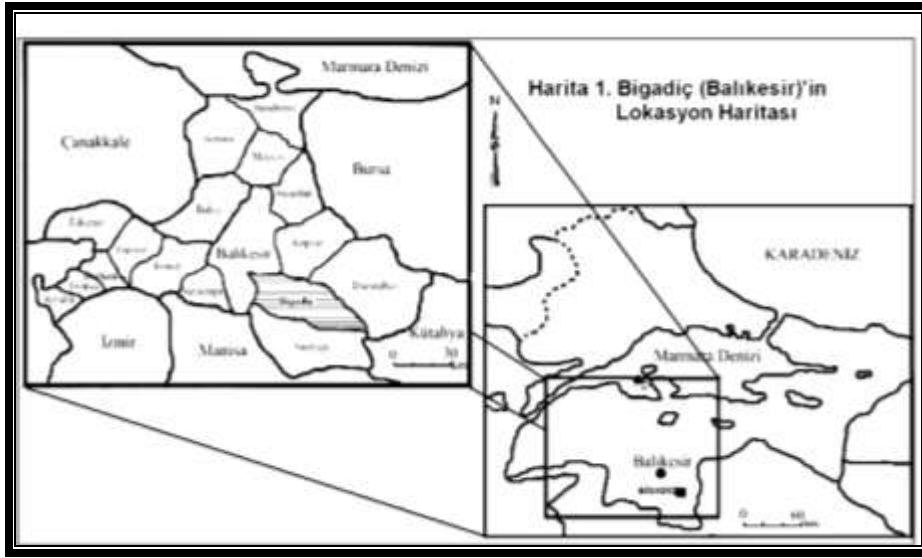
Şehirler, sahip oldukları fonksiyonlara göre hızlı veya yavaş gelişim göstermektedir. Sanayi gibi yüksek istihdamlı fonksiyonla ortaya çıkan, idari yapısı değiştirilen veya önemli maden yatağı tespit edilen şehirler; hızlı bir şekilde nüfuslarını arttırmaktadır. Şehirlerin artan nüfusları da ticaret, sağlık, eğitim, hizmet gibi diğer fonksiyonların ortaya çıkmasına ya da var olanların daha da büyümesine neden olmaktadır. Madencilik gibi bazı fonksiyonlarla ayakta duran şehirler, temel olan bu fonksiyonun ortadan kalkması sonucu olumsuz yönde etkilenmektedir. Balya (Balıkesir) örneğinde olduğu gibi, alternatif ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkarılamaması halinde yerleşmeler, şehir olma özelliğini kaybetme noktasına gelmektedir. Maden işletmeciliği ile 1927 yılında 5.424 nüfusa sahip olan Balya, maden işletmelerinin 1939 yılında kapanması ve yerine alternatif bir ekonomik fonksiyon geliştiremediği için günümüzde nüfusu 2.000’in altında (2000 yılı nüfus sayımında 1.916) kalan küçük bir yerleşmedir (Aydın, 2008;139). Aynı gelişmeler önemli yol güzergâhları üzerinde kurulmuş şehirlerde, yol güzergâhının değişmesi durumunda da yaşanmaktadır. Bigadiç şehri, Bursa-Balıkesir-İzmir yolunun 1983 yılında daha batıya, Akhisar üzerine kayması ile cazibesini kaybetmiştir.

2. Bigadiç’in Coğrafi Konumu

Bigadiç, Marmara Bölgesi’nin Güney Marmara Bölümü’nde, Balıkesir ili sınırları içerisinde yönetim olarak ilçe statüsünde olan bir şehir yerleşmesidir (Şekil 1). Kuzeyinde Kepsut, doğusunda Dursunbey, güneyinde Sındırgı’nın yer aldığı Bigadiç’in kuzeybatısında Balıkesir Merkez İlçe bulunmaktadır. Bursa-Balıkesir-İzmir yolu güzergâhının

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

değişmesi sonucu ulaşım fonksiyonu zayıflayan Bigadiç, Balıkesir'e 35 km mesafededir. Yapımı devam eden Bursa-Balıkesir-Uşak otoyolunun tekrar cazip hale getireceği düşünülen Bigadiç, ortalama 180 m yükseltiye ve 1.028 km² yüz ölçüme sahiptir. Bigadiç'e idari olarak 70 köy ve 1 belde bağlıdır.

Şekil 1: Bigadiç Şehri'nin Lokasyon Haritası.

3. Bigadiç'in Doğal Coğrafya Özellikleri

Bigadiç, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'ndedir. Bu bölümde dış volkanitlerin yaygındır. Özellikle Balıkesir ve çevresinde tortullarla birlikte bulunan ve yer yer onların içerisinde yer alan andazitlerden oluşan araziler görülür (Atalay ve Mortan, 2006). Bigadiç çevresinde, temel kayalar üzerindeki erken Miyosen yaşlı istifler gölsel, flüvyal ve evaporitik tortullar ile bunları kesen KD doğrultulu volkanik çıkış merkezlerinden üretilen lav ve volkaniklastik kayalar ile temsil edilmektedir (Helvacı ve diğ., 2005).

Bigadiç Şehri'nin güney, batısı ve kuzeybatısında düz araziler yer alır. Bigadiç Kalesi'nin hemen doğusunda Alaçam Dağı'nın eğimli batı

yamaçlarına geçildiği için yapılaşma bu kesimde sona ermektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf.1- *Bigadiç Ovası'nın Doğusunda Kurulan Bigadiç Şehrinden Bir Görünüm*

Bigadiç'in sahip olduğu coğrafi özellikler, şehrin mekânsal gelişim sürecini ve yönünü etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Alaçam Dağları'nın batı ve güney-batı eteklerinde kurulan Bigadiç, engebeli arazi nedeniyle doğuya doğru gelişmemektedir. Bigadiç'in batısında bulunan verimli Bigadiç Ovası'nın bulunması ve ovada imar izninin verilmemesi şehrin batıya doğru gelişimini de sınırlandırmıştır.

Bigadiç Şehri'nde içerisinde bulunduğu Güney Marmara Bölümü'nde hâkim olan Marmara geçiş iklimi hâkimdir. Yıllık ortalama sıcaklığın 14,3°C olan Bigadiç'te, yıllık ortalama yağış ise 458 mm'dir. Yıllık yağış miktarının önemli bir kısmı Akdeniz İkliminin etkisi ile kışın düşer.

Bigadiç'in en önemli akarsuyu, Bigadiç Ovası'nı sulayan Simav Çayı'dır. İlçenin doğusundan geçen Yağcılar (Poyraz) Deresi de diğer önemli akarsuyudur.

4. Bigadiç'in Beşeri Coğrafya Özellikleri

Bigadiç'in yerleşim tarihi, ilçenin kuzeyindeki Babaköy civarında bulunan Yortan Mezarlığından dolayı 5000 yıl öncesine kadar dayandırılmaktadır. Araştırma sahası ve yakın çevresinde Yortan Medeniyeti, M.Ö. 4000-2150 yılları arasında hüküm sürmüştür (Özdemir, 1993). Orhan Gazi döneminde, Osmanlı Devleti egemenliğine geçmiş olan Bigadiç, 1942 yılındaki deprem sonrasında afetin izlerini azaltmak amacıyla 1943 yılında ilçe merkezi yapılmıştır.

Bigadiç, 93 Harbi ve Balkan Savaşı sonrası göçler almıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki 93 Harbi'nden sonra, Rumeli'den kaçan pek çok göçmen aile, günümüzde Fethibey Mahallesi sınırlarında kalan alana yerleştirilmiştir. Bigadiç, Balkan Savaşları sonrasında da yoğun bir şekilde göç almıştır (Özdemir,1993).

Yerleşmelerin nüfus miktarları ve demografik özellikleri, o yerleşmenin ekonomik, sosyal ve kültürel birçok yönü hakkında fikir verir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2011 yılı verilerine göre Bigadiç İlçesi'nin toplam nüfusu 48.993'dür. Toplam nüfusun 16.957'si (%35) kentsel nüfus, 32.036'ı (%65) ise kırsal nüfustur (Tablo 1).

Bigadiç'in kentsel nüfusu 1950 yılında 3.490'dan 2011 yılında 16.957'ye çıkarak %385 oranında artmıştır. Kırsal nüfus 1950 yılında 28.498'den %10.8 oranında artarak, 2011 yılında 32.036 olmuştur. Aynı dönemde toplam nüfus ise 31.988'den 48.993'e yükselerek %53.2 oranında artmıştır. Bigadiç'te kentsel nüfus oranı artış gösterirken, kırsal nüfusun da Türkiye kırsal nüfusundaki azalma seyrine ters olarak artış göstermesi ilçede kırsal hayatın günümüzde de önemini koruduğunu göstermektedir. Kentsel nüfusun genel nüfus artışının yaklaşık sekiz katı olması kırsal alandan kentsel alana göç ile açıklanabilir (Tablo 1).

Bigadiç'in kentsel nüfus artışında 1980 yılı sonrasında önemli bir sıçrama görülmektedir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi bu 15 yıllık dönemde kırsal nüfus %10.8, toplam nüfus %23.1 oranında, kentsel nüfus ise %98 oranında artmıştır. Kentsel nüfus artışındaki bu sıçramanın sebebi Bigadiç'in 12 km kuzeyinde Osmanca Köyü'nde 1976 yılında işletmeye açılan bor madenleridir (Web-1). Yeni açılan bu madenler kapalı işletme yöntemi ile çalışmakta ve dönemin teknolojik imkânlarla göre oldukça fazla işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bigadiç, köylerinden

ve farklı şehirlerden maden ocaklarında çalışmak için gelenlerle yoğun bir şekilde göç almıştır.

Tablo- 1: Bigadiç 'te Kentsel, Kırsal ve Toplam Nüfus Miktarları ve Oranları(1950-2011)

Yıllar	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam Nüfus
1950	3.490	11	28.498	89	31.988
1955	3.830	12	28.120	88	31.950
1960	4.239	12	31.069	88	35.308
1965	4.820	13	32.920	87	37.740
1970	5.728	14	34.775	86	40.503
1975	7.535	18	35.069	82	42.595
1980	8.955	19	37.981	81	46.936
1985	11.342	23	38.523	77	49.865
1990	12.942	25	37.892	75	50.834
1997	14.243	28	36.884	72	51.127
2000	14.550	29	35.407	71	49.957
2007	15.653	32	34.038	68	49.676
2011	16.957	35	32.036	65	48.993

Tablo- 2: Bigadiç 'te 1970-1985 Döneminde Kentsel, Kırsal ve Toplam Nüfus

	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam Nüfus
1970	5.728	34.775	40.503
1985	11.342	38.523	49.865
Fark	5.614	3.748	9.362
Değişim	%98	%10.8	%23.1

Bigadiç 1997 yılından sonra kırsal ve toplam nüfusta kayıplar yaşamıştır. Bu dönemde kentsel nüfusu %19 oranında artarken, kırsal nüfusu %-13.1, toplam nüfusu ise %-4.2 oranında azalmıştır (Tablo 3). Kırsal alandan yaşanan göçün çok az bir kısmı Bigadiç şehir merkezine, önemli bir kısmı ise çevredeki Balıkesir, İzmir ve Bursa gibi daha büyük şehirlere gerçekleştiği ilçede belediye yetkilileriyle yapılan görüşmelerde

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

ifade edilmiştir. Bu durum Bigadiç şehir merkezinde istihdam imkânlarının sınırlı olması ile ilgilidir.

Tablo- 3: Bigadiç'te 1997-2011 Döneminde Kentsel, Kırsal ve Toplam Nüfus

	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam Nüfus
1997	14.243	36.884	51.127
2011	16.957	32.036	48.993
Fark	2.714	-4.848	-2.134
Değişim	%19	%-13.1	%-4.2

Bor madeni işletmeciliği Bigadiç'te sosyo-ekonomik hareketliliğin en önemli dayanağını oluşturmaktadır. Dünya bor rezervinin %50'den fazlası Türkiye'de (Doğanay,2002;251), Türkiye'deki toplam bor rezervinin de yaklaşık %36'sı Bigadiç yöresindedir. Borat yataklarının bulunuşu, Yolbaşı Köyü'nden Muharrem Girgin adlı bir vatandaşın 1950 yılında Çamköy yakınlarından topladığı örnekleri Dr. Hüsamettin Yakal'a götürmesi ve bunların kolemanit olduğunun tespiti ile gerçekleşmiştir (Bigadiç, 2002). Yüzlerce kullanım alanı olan bor minerali, en yağın biçimde; cam, porselen, seramik, yanmaz eşya imali, krem, deodorant gibi kozmetik ürünlerde, sabun ve deterjan sanayinde, yapıştırıcı ve kağıt sanayinde, tarım, metalurji, nükleer uygulama ve böcek öldürücüsü gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bor ürünlerinin en fazla kullanıldığı alan cam endüstrisidir.

Uzun bir süre özel sektör tarafından işletilen maden ocakları, 1976 yılında Etibank'a devredilmiştir. İşletme, 1998 yılında, Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan Etibor A.Ş. Genel Müdürlüğü'ne bağlı Bigadiç Bor İşletme Müdürlüğü olmuştur (Web-1).

Türkiye bor rezervinin büyük bir kısmının (%36) Bigadiç'te bulunmasına rağmen, çıkarılan bor ham madde ve yarı hammadde olarak pazarlanmaktadır. Bu durum bor madenciliğinin Bigadiç'e olan ekonomik anlamdaki etkisini sınırlamış ve şehrin madencilik şehri olma özelliğini engellemiştir.

Bor madeni işletmeleri 1970-1980 yılları arasında yaklaşık 3.000 kişiyi istihdam etmiştir. Bu durum Bigadiç şehir nüfusuna 1970-1985 yılları arasında %98 oranında artış olarak yansımıştır. Ancak kapalı işletmelerin 1985 sonrası açık işletmeye dönmesi ve maden çıkarımında

ileri teknolojinin uygulanması işçi talebini azaltmıştır. Emekli olanların yerine yeni işçi alınmaması, işçi çıkarımı sonucu günümüzde bu işletmelerde çalışan işçi sayısını 280-300 civarına düşürmüştür. Madencilğin şehir nüfusuna ve sosyo-ekonomik yapısına katkısı azalmıştır. Maden işletmeciliğinde 1985 yılında geçilen bu uygulamanın etkileri 1990 yılından itibaren hissedilmeye başlandı. Bigadiç'in kentsel nüfusunun artış hızı 1990'lı yıllardan sonra yavaşlamış, 1997-2011 yılları arasında %19 oranında olmuştur (Tablo 3).

Bigadiç'in başka bir önemli yer altı zenginliği ise termal kaynaklardır. Çok eski dönemden beri işletilen Hisarköy Kaplıca Tesisleri Bigadiç'in 17 km kuzeyindedir. Bigadiç Belediyesi tarafından işletilen tesislerde, 72 yatak kapasiteli 24 oda bulunmaktadır. Hisarköy'de yapılan yeni sondajlarla çıkarılan sıcak su, döşenen 18 km boru hattı ile Bigadiç şehir merkezine taşınmakta ve buradaki 3.000 konut jeotermal enerjiyle ısıtılmaktadır. Bu proje dünyanın en uzun 3. jeotermal enerji projesidir (Aydın, 2008; 93). Bigadiç'te jeotermal enerji ile ilgili diğer proje ise HERA'dır. Bu proje ile jeotermal enerjiden sağlık ve güzellik (termal) turizminde yararlanma amaçlanmaktadır. HERA termal tesisler ulusal ve uluslararası hizmet verecek kapasitededir. Bigadiç'in kuzey batısında şehre 2 km mesafedeki tesisler, HERA Termal devre mülkleri ve HERA Termal Otel olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sağlık turizmi ile Bigadiç'e İzmir ve İstanbul başta olmak birçok ilden yerli turist gelmektedir. Doğal ve kültürel güzellikleri sayesinde turizmin Bigadiç'in ekonomisindeki payı giderek artmaktadır (Aydın, 2008, 90).

Bigadiç'te açılan Bigadiç Meslek Yüksek Okulu'nda 5 bölümde 2.000 civarında öğrenci eğitim görmektedir. Üniversite öğrencilerinin şehrin sosyo-ekonomik yapısına önemli katkıları bulunmaktadır.

Geçmişte Bursa-Balıkesir-İzmir karayolunun şehrin içerisinden geçmesi Bigadiç'i ulaşım fonksiyonu açısından cazip hale getirmiştir. Ancak yolun 1983 yılında daha batıya, Akhisar üzerine kaydırılması şehrin ulaşım cazibesini önemli ölçüde azaltmıştır.

Bigadiç sahip olduğu verimli tarım toprakları, uygun iklim ve sulama şartları ile Marmara Bölgesi'nin önemli tarım ve hayvancılık merkezlerinden biridir. İlçede büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı oldukça yaygındır. Şehrin güney, batı ve kuzeybatısı alüvyal ovayla

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

çevrilmiştir. Ovanın bu bölümlerinde yoğun bir şekilde sulamalı tarım yapılmaktadır. Bigadiç'te tarım toprakları 1969 yılında hizmete girmiş olan Yörücekler regülatörü ile Samanlı ve Değirmenli göletlerinin suları sulanmaktadır. Ağırlıklı olarak domates, pamuk, pancar, tütün, buğday, arpa ve mısır üretilir. Bigadiç halkının gıda ihtiyaçları ovada sürdürülen tarımsal faaliyetlerden sağlanmaktadır. Tarımsal faaliyetler, ilçede yaşayan önemli bir orandaki aile için (%25) de istihdam imkânıdır. Son yıllarda ovada yer yer seralar da kurulmaya başlanmıştır. Jeotermal enerjiyle ısıtılacak seracılığın gelişmesi için oldukça uygun şartlar bulunmaktadır. Güneybatısındaki tarıma uygun alanlarda kümes ve büyükbaş hayvan çiftlikleri dikkat çekmektedir.

5. Bigadiç'in Mekânsal Gelişimi

Bigadiç'in nüvesini Cami, Orta ve Çavuş mahalleleri oluşturur. Şehir kuzey-güney eksenli gelişmiştir. Bu gelişme ile 6 tane yeni mahalle ortaya çıkmıştır. Bigadiç'in günümüzde toplam 9 mahallesi bulunmaktadır. Şehrin doğusunda Orta ve Kuyu, güneyinde Servi ve 4 Eylül, batısında Fethibey ve Arabacı, kuzeyinde ise Çavuş ve Emek mahalleleri bulunur (Şekil 2). Şehrin en küçük yüz ölçüme sahip mahallesi Cami Mahallesi iken, en büyük yüz ölçüme sahip mahallesi ise Kuyu Mahallesi'dir (Tablo 4).

Tablo- 4: Bigadiç'in Günümüzdeki Mahalleleri ve Yüzölçümleri

Mahalle	Yüzölçümü (m²)
Abacı	557.700
Cami	41.464
Çavuş	641.500
Dört Eylül	710.400
Emek	781.700
Fethibey	501.300
Kuyu	1.024.70
Orta	440.900
Servi	874.900

Kaynak: Bigadiç Belediyesi

Orta Mahalle'nin batısında 1986 yılında 3. dereceden sit alanı ilan edilen Bigadiç Kalesi yer alır (Fotoğraf 2).

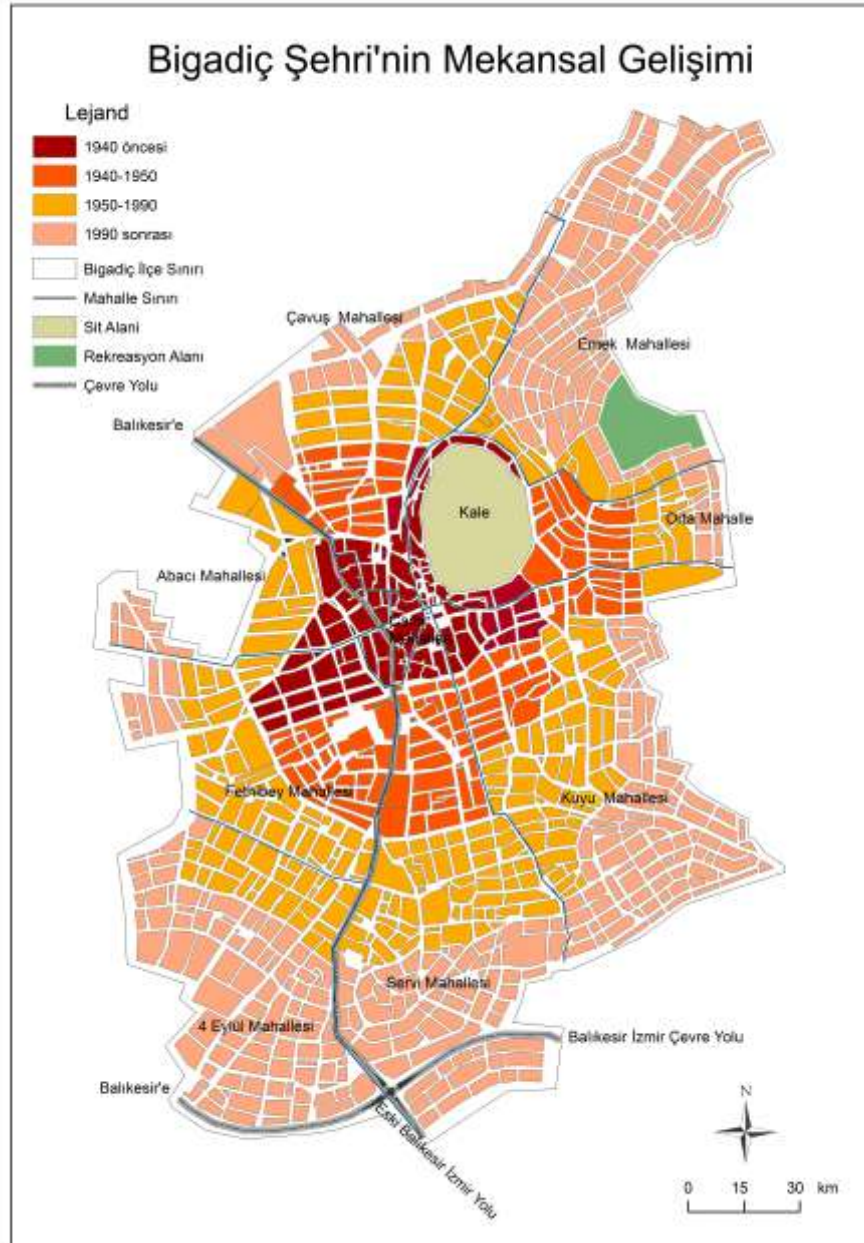
Fotoğraf.2- 1986 Yılında Sit Alanı İlan Edilen Bigadiç Kalesi Kalıntıları

Bizanslılar tarafından XI. yüzyılda inşa edilen kale, Yunan işgali sırasında karargâh olarak kullanılmıştır. Kalenin sadece dış sur kalıntılarının bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Kalenin iç kesimi toprak altında kalmıştır. Kale yaklaşık 155.000 m² olup, bulunduğu alan imara kapalıdır.

Bigadiç Şehri'nin kuzey sınırını Çavuş ve Emek Mahalleleri oluşturur. Şehrin mekânsal gelişimi, kuzey-güney eksenli olup, doğu-batı yönlü gelişme güneyde daha fazladır (Şekil, 2).

Bigadiç Şehri'nin mekânsal gelişimi, yer şekilleri ve ulaşım faktörü nedeniyle ağırlıklı olarak kuzey-güney yönlü olmuştur. Bursa-Balıkesir-İzmir karayolu, Bigadiç'e kuzeybatıdan girer, şehri kabaca kuzey-yönlü kat edip, şehri güneyden terk eder. Yolun Cami Mahallesi'ndeki bir bölümü Atatürk Caddesi'dir ve merkezi iş alanıdır (Fotoğraf 3). Bigadiç'teki iş yerleri Atatürk Caddesi'nin doğu ve batısında yoğunlaşmaktadır. Ulaşım faktörü şehrin mekânsal gelişim yönünü güneye doğru çekerken, Servi ve 4 Eylül mahallelerini ortaya çıkarmıştır. Kuzeydeki yer şekilleri de Emek ve Çavuş mahallelerinin gelişimi için uygun koşullar oluşturmuştur.

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

Şekil 2: Bigadiç Şehri'nin Mekânsal Gelişimi.

Fotoğraf.3- Bigadiç'in Merkezi İş Alanı Atatürk Caddesi

Çavuş Mahallesi'nin kuzey ve batı, Arabacı ve Fethi Bey mahallelerinin batısı, Dört Eylül Mahallesi'nin batı ve güneyi imara kapalı olan tarım alanları tarafından sınırlanmıştır.

Fotoğraf.4- Yapımı Devam Eden Bursa-Balıkesir-Uşak Çevreyolu

Kentin güneyinden geçecek olan ve yapımı devam eden yeni Bursa-Balıkesir-Uşak çevre yolu, şehrin güneye doğru olan gelişimini engelleyebileceği tahmin edilmektedir (Fotoğraf 4). Ancak, 2050 yılına kadar kentin gelişimini öngören iskân planlarında çevre yolunun güney kesimleri de imara açılmış durumdadır. Ancak bu kesimde, günümüzde fazla bir yapılaşma göze çarpmamaktadır.

5.1. 1923–1950 Dönemi

Tüm Türkiye’de olduğu gibi 1930’larda Bigadiç’te de Kurtuluş Savaşı’nın izlerini görmek mümkündür. Bu dönemde Bigadiç, sanayileşmeden uzak, kırsal küçük bir yerleşmedir. Bigadiç, 1943 yılında ilçe olmuştur. 1945 yılında 3.354 olan şehir nüfusu 1950 yılında 3.490 kişiye yükselmiştir.

Tarihi oldukça eski dönemlere dayanan Bigadiç, mekânsal gelişimde günümüze kadar birçok değişiklik geçirmiştir. Cumhuriyet dönemi öncesi, Bigadiç’in ilk kuruluş yeri olarak ovaya bakan, kalenin batı yamaçları tercih edilmiştir. Kalenin batı eteklerinin tercih edilmesinde ilk sebep, kalenin doğu kısmında yer alan Alaçam Dağı eteklerinin yerleşimi sınırlandırmış olmasıdır. Diğer sebep ise, Bursa-Balıkesir-İzmir yoluna hâkim olması ve ovanın kontrolünün daha kolay olmasıdır.

Bu dönemde Bigadiç kent merkezini Cami, Orta ve Çavuş mahalleleri oluşturmaktadır. Bu mahallelerden ayrılarak kurulan Abacı, Çavuş, Servi, Kuyu ve Fethibey mahallelerinin bulunduğu alanlarda seyrek de olsa kalan meskenler mevcuttu. Orta Mahalle, günümüzde sit alanı olan Bigadiç Kalesi’nin doğusundadır. Kalenin batısında Çavuş Mahallesi, güneybatısında da Cami Mahallesi yer almaktadır.

Merkez üssü Bigadiç olan, 1942 yılındaki 6.1 büyüklüğündeki deprem sonrasında ilçede birçok bina yıkılmış veya zarar görmüştür. Yaşanan bu depremden sonra ovaya yakın mahallelerdeki evler zarar gördüğü için deprem sonrasında yeniden yapılaşma başlamıştır. Deprem sonrasında Fethibey, Abacı ve Servi mahallesinde tek katlı deprem evleri inşa edilmiştir. Günümüzde bu evlerden ancak bir kaç kalmış, çoğunun yerini 3-4 katlı apartmanlar almıştır.

Dönemin temel ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Tarım günün şartlarına göre insan ve hayvan gücüne dayanarak

yapılmaktadır. Bu dönemde halk arasında “Tabaklık” olarak bilinen “debbağlık” da yaygın olarak yapılmaktadır. Debbağlık, 1935 yılına kadar Orta Mahalle’deki Lonca Camisi karşısında sürdürülmüş, bu tarihten sonra Balıkesir yolu kenarındaki tabakhanelere taşınmıştır. Dönemin diğer önemli meslek gruplarını mutafklar, semerciler, dülgerler ve keçeciler oluşturmaktadır.

5.2. 1950–1990 Dönemi

Bigadiç’in kent nüfusu 1950-1990 döneminde tüm Türkiye’de olduğu gibi artış göstermiştir. Nüfustaki bu artış 1985 yılına kadar düzenli olarak devam etmiştir. Ancak toplam nüfus ve şehir merkezinin nüfusu düzenli olarak artarken 1985 yılından sonra kırsal nüfusta azalma görülmektedir. 1985 sonrasında kırsal alandan yapılan göçler daha çok ilçe dışına doğru gerçekleşmiştir. Çünkü 1950–1990 yılları arasında merkez nüfusunda dikkat çekici bir artış yaşanmamıştır (Tablo 1).

Bor maden işletmesinin 1976 yılında açılmasıyla kentsel nüfustaki artış dikkat çekmektedir. Bigadiç kent nüfusu, 1970 yılında 5.728 iken, 1980 yılında 8.955 olmuştur. Bu 10 yıllık dönemde kent nüfusu büyük bir sıçrama göstererek %56 (3.227) oranında artmıştır. Aynı dönemde kırsal nüfus %9.2, toplam nüfus ise %15.9 oranında artış göstermiştir.

Şehrin çekirdek mahalleleri 1950’li yıllardan sonra genişlemeye başlamıştır. Bu genişleme daha çok güney yönde olmak üzere kuzey-güney yönlü olmuştur. Batı yönünde ise fazla bir genişleme gerçekleşmemiştir. Yüzölçümü en fazla genişleyen mahalle güneydeki Servi Mahallesi’dir. Bigadiç’in mekânsal gelişimin güneye doğru olmasının en önemli nedeni Bursa-Balıkesir-İzmir yolunun buradan geçmesidir. Güney yönlü bu genişlemenin güneydoğudaki kısmı, engebeli arazi nedeniyle daha sınırlı gerçekleşmiştir.

Bigadiç Belediyesi 1970 ve 1980 yıllarında imar affı uygulamıştır. Arabacı Mahallesi 1970 yılındaki imar affı ile ortaya çıkmıştır. Fethibey Mahallesi’nin güneybatısındaki kaçak yapılaşma 1980 affı ile yasal hale gelmiştir. Bu son af uygulaması 4 Eylül Mahallesi’nin güneyi ile Emek Mahallesi’nin kuzeyini kapsamıştır.

Bigadiç 1988 yılına kadar yedi mahalleden oluşurken, bu tarihten sonra iki mahalle daha eklenmiştir. Böylece mahalle sayısı dokuz

BİGADIÇ ŞEHİRİNİN (BALIKESİR) MEKÂNSAL GELİŞİMİ

olmuştur. Fethibey Mahallesi 1988 yılında iki bölüme ayrılarak bir kısmı Dört Eylül Mahallesi olmuştur. Daha önceki yıllarda mera olarak kullanılan Bigadiç'in kuzeybatısındaki alanlar imara açılarak Emek Mahallesi kurulmuştur.

Bigadiç 1950-1990 döneminde de geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Tarımsal verimin fazla olması ve birçok ürünün yetiştirilebilmesi ile gelişen ulaşım olanaklarına paralel olarak üretilen birçok ürün rahatlıkla dış pazarlara satılabilmektedir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında tütün gelmekle birlikte birçok sebze de yetiştirilmektedir.

Dönemin ekonomik faaliyetlerinden bir diğeri madenciliktir. Eti Maden 1976 yılında ilçede bor madeni ocaklarını işletmeye açmıştır. Bigadiç, maden ocağında çalışma amaçlı yaklaşık 3.000 işçi göçü almıştır. Aynı yıllarda Eskişehir'deki bor işletmesinin kapatılmasıyla orada çalışan işçiler de Bigadiç'e taşınmıştır. Çavuş Mahallesi'ndeki Eti Maden İşletmeleri'ne ait lojmanlar, Eskişehir'den gelen çalışanlar için inşa edilmiştir. Ancak Eskişehir'den göçle gelen aileler sonraki yıllarda geri dönmüşlerdir.

5.3. 1990 ve Sonrası:

Bigadiç'te 1990 ve sonrasında kırsal nüfus azalmaya, kentsel nüfus ise artmaya devam etmiştir. Bigadiç'in nüfusu 2011 yılı verilerine göre 16.957'dir.

Bigadiç, 1997 yılına kadar 3. derece deprem bölgesi olarak bilinirken bu tarihten sonra 1. derece deprem bölgesi ilan edilmiştir. Yerleşmenin 1.derecede deprem bölgesine dâhil edilmesi neticesinde yapılaşmanın ovaya doğru yayılması engellenmeye çalışılmış ve dayanıklı binaların yapılması için gereken tedbirler alınmaya başlanmıştır.

Bigadiç Belediyesi, şehrin mekânsal gelişimini 2050 yılına kadar güneye doğru olmasını planlamıştır. Bu bölge, 4 Eylül ve Servi mahallelerinin güneyinden geçen Bursa-Balıkesir-Uşak çevre yoluna kadar olan alanları kapsamaktadır. Bölgedeki yapılaşma tam anlamıyla ivme kazanmamıştır. Servi Mahallesi'nin bir kısmı çevre yolunun daha güneyinde kalmakta olup, bu kesinti ileride ulaşım ile ilgili sorunlara neden olacaktır.

Bursa-Balıkesir-Uşak çevreyolu kuzeybatıdan Bigadiç Ovası'na girerek şehrin güneyinden geçmektedir. Bu durum şehrin mekânsal gelişiminin çevre yolunun cazibesi ile bu yöne olacağı ve çevre yolunu aşırp güneydeki tarım alanlarına doğru gelişebileceği endişelerini de gündeme getirmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bigadiç, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde Balıkesir şehir merkezinin 35 km güneydoğusunda yer almaktadır. Şehir, aynı ismi taşıyan ovanın doğusunda, Alaçam Dağı'nın batı etekleri üzerinde kurulmuştur. Bigadiç'in mekânsal gelişimini kuzey, batı ve güneydeki tarım alanları ve doğudaki engebeli araziler sınırlamıştır.

Şehrin mekânsal gelişimini etkileyen beşeri faktörler ise, 1983 yılında Bigadiç Kalesi'nin sit alanı ilan edilmesi, bor madeni işletmelerinde istihdam koşullarının önceden belirtilen nedenlerden dolayı zamanla değişmesi, 1983 yılında şehrin içinden geçen Bursa-Balıkesir-İzmir karayolunun daha batıya kaydırılmasıdır.

Bigadiç şehrinin mekânsal gelişiminin daha sağlıklı olabilmesi için şunlar önerilebilir:

1. Şehrin kuzey, batı ve güneydeki (İnşaatı devam eden çevre yolu sınır kabul edilerek) alüvyal sahalarda yapılaşmaya izin verilmemelidir.
2. Şehrin mekânsal gelişim yönü, depreme dayanıklı Alaçam Dağı'nın batı yamaçlarına yani şehrin doğusuna doğru olmalıdır.
3. Bigadiç şehri 1. derece deprem bölgesindedir. Bu nedenle çok katlı yapılaşmanın önüne geçilmelidir. Binalar deprem yönetmeliğine uygun olarak sağlam inşa edilmelidir. Ayrıca şehrin kenar mahallelerinde olası gecekondulaşmaya izin verilmemelidir.
4. Termal turizm, doğa turizmi ve termal kaynaklarla ısınan seracılık, gibi alternatif ekonomik faaliyetler geliştirerek şehrin cazibesi korunmalıdır.

KAYNAKLAR

- Atalay, İ., (2005), Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, 4. Baskı, İzmir.
- Atalay, İ. ve Mortan, K., (2006), Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Aydın, İ., (2008), “Konutların Jeotermal Enerjiyle Isıtılmasına Bir Örnek: Bigadiç (Balıkesir).” Marmara Coğrafya Dergisi, sayı, 17. s.79-96, İstanbul.
- Bigadiç Dergisi, (2002), Bigadiç Belediyesi Yayınları, Mayıs Sayısı.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., ve Şahin, İ. F., (2011), Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Doğanay, H., (2002), Ekonomik Coğrafya 1, Doğal Kaynaklar, Aktif Yayınevi, Erzurum.
- Doğanay, H., (1994), Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Göney, S., (1995), Şehir Coğrafyası I, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın No: 2274, İstanbul.
- Karadağ, A.ve Koçman, A., (2007), “Coğrafi Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği.” Ege Coğrafya Dergisi, sayı:16, s. 3-16.
- Keleş, R., (1980), Kentbilim Terimler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Özdemir, Z., (1993), Bigadiç, Karşı Matbaası, Ankara.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N., (1998), Beşeri Coğrafya İnsan. Kültür. Mekân., Çantay Kitabevi İstanbul.
- Web-1: <http://www.etimaden.gov.tr/bigadic-40s.htm> 12.12.2012